

Kur'ân'da Te'kid Üslupları ve Çeşitleri

Mehmet ALTIN*

Özet

Te'kid, tüm dillerde olduğu gibi Arap dilinde de çok önemli bir üslup olup bu üslupla muhatabın zihnine ve gönlüne hitap edilen şeyi iyice yerleştirmek, zihnindeki kuşku ve şüpheleri ortadan kaldırmak gibi hususlar hedeflenir. Özellikle muhatap, ikna olmayan hatta reddeden birisi ise ikna derecesine göre sözün pekiştirilmesi gerekir.

Arapça olarak inen Kur'ân-ı Kerim incelendiğinde, insan üzerinde etki gücü fazla olan te'kid üslubunu sıkça kullandığı görülecektir. Kur'ân'daki te'kid; Allah'ın kudretinin mükemmelliğine ve yaratıcılığının eşsizliğine dikkat çekmek, dinleyiciyi tefekkür ve düşünmeye sevk etmek, sevap kazanmaya teşvik etmek ve azabtan da sakındırmak gibi birçok amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmada, Kur'ân'da çokça bulunan ve çeşitlilik arz eden te'kid üsluplarının araştırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, te'kid, âyet, üslup, lafzî te'kid, manevî te'kid.

Ta'kid (Emphasis) Styles and Types in Qur'an

Abstract

Te'kid is a very important style in Arabic language as it is in all languages. The benefit of Te'kidin is to place well what is addressed to the client's mind and heart, to remove suspicions and doubts in his mind. It is a necessity to reinforce the phrase with a teqid. If the interlocutor is a person who can be persuaded, the word is said to be untouchable. If the person is not someone who can be persuaded, it is good to say the word te'kid. However, if the interlocutor is someone who refuses, then the word must be reinforced according to the persuasion level.

Since the Qur'an was revealed in the Arabic language, takid, which has eminent power to impress people, was utilised in order to transfer the message to their addressee. Takid in the Qur'an has various purposes such as to draw attention on the words of Allah, to the uniqueness of creation and the perfection of His power, and to lead the listener to contemplation, to encourage them to commit good deed and to maket hem abstain from Allah's fury.

The objective of this study is to examine the variety and stylistic usage of takid in the Qur'an.

Keywords: The Qur'an, takid, verse of the Qur'an, style, literal takid, moral takid.

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Ü., İslami İlimler Fakültesi, Tefsir A. B. D.
mehmet_altin13@hotmail.com

Giriş

Kur'ân'da bulunan te'kid üsluplarının incelenmesine geçmeden önce te'kid kelimesinin tanımını yaparak Kur'ân-ı Kerim üslubunun özelliklerine kısaca değinmek istiyoruz.

Te'kid kelimesinin etimolojik yapısını incelediğimizde, bu kelimenin Tektivid veya te'kid şekliyle; وكد - يكد - وكود fiilinden türediğini, sözlükte “sıkıca bağlamak, sağlamlaştırmak, güçlendirmek ve teyit etmek”¹ anlamına geldiğini görürüz. Te'kid kelimesinin birçok tanımı yapılmıştır. Bir tanıma göre te'kid; tabi olduğu kelimenin manasını kuvvetlendiren, pekiştiren, manasındaki kapalılığı gideren sözdür.² Başka bir tanıma göre ise te'kid; duyan kimsenin zihninde sabit kılmak üzere yapılan bir tekrardır. Örneğin, نفسه علي جاء “Ali bizzat kendisi geldi” ifadesi, علي علي جاء “Ali Ali geldi” manasındadır.³

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Yesar Sa'leb'in (ö. 291/903) 'te'kid' ile ilgili şu sözleri bu konuyu özetler mahiyettedir: Te'kid, konuşmada şüpheleri gidermek ve sözde geçen bütün unsurların kasd edildiğini ifade etmek amacıyla gelir. Nitekim اخوك كلمني 'Kardeşin benimle konuştu' cümlesinde iki ya da daha fazla anlam ortaya çıkmaktadır. Bu cümle 'Kardeşin benimle bizzat konuştu' anlamına gelebileceği gibi, 'Kardeşin çocuğuna, benimle konuşmasını söyledi' anlamına da gelebilir. Fakat تكليماً اخوك كلمني 'Kardeşin benimle bizzat konuştu' dersin, bu cümleden kardeşinin dışında birinin konuştuğunu düşünmek doğru değildir.⁴

Üslup, konuşmacının konuşmasını oluştururken, kelime ve cümlelerin diziliş biçimlerini seçerken takip ettiği yoldur.⁵ İster ilahî ya da beşerî olsun, her sözün kendisine özgü bir üslubu olduğundan, Kur'ân'ın da kendisine has bir üslubu olması doğaldır. Zürkanî (ö. 1367/1948) Kur'ân üslubunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Kelimelerin seçiminde ve cümlelerin tertibinde Kur'ân'ın kendisine mahsus yöntemiyle takip ettiği yoldur.”⁶

Kur'ân üslubu; lafız ve mana dengesi, ses ve lafızdan çıkan ahenk, aynı anda farklı sevi-

1 Ebü'l-Fazl Cemâlüddin b. Muhammed b. Mükarrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, (Kahire: Daru'l-Mearif, ts.), “vkd” md., 6: 4905.

2 Abdurrahman Molla Cami, *Şerhu'l-Kafiye*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 220.

3 Mustafa el-Ğalayânî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1996), 3: 231.

4 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “vkd” md., 6: 4905.

5 Muhammed Abdulazim ez-Zürkanî, *Menahilu'l-İrfan*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1995), 2: 239.

6 Zürkanî, *Menahilu'l-İrfan*, 2: 239.

ylere hitap etme ve sahip olduğu bütünlük ve insicâm gibi özellikleriyle temayüz etmiştir.⁷ İşte Kur'an-ı Kerim kendisine özgü eşsiz bu üslubu vesilesiyle asırlardan beri gönüllerde taht kurmuş, düşmanını susturmuş, dostunu sevindirmiş ve davet ettiği mübâreze meydana hep galip gelmiştir.⁸

1. Kur'an-ı Kerim'de Te'kid Üslupları ve Çeşitleri

Kelamların en belîği olan ve belagete önem veren bir topluluğa inen Kur'an'ın her cümlesinde belagatin incelikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda kelimeye kuvvet katan, cümleyi pekiştiren ve muhatapın kafasındaki soru işaretlerini gideren te'kidin⁹ Kur'an'da çokça bulunduğunu görmekteyiz. Öyle ki te'kid üslup ve çeşitlerinin sayısı Kur'an âyetlerinin üçte birinden daha fazladır.¹⁰

Birçok âlime göre, ifadenin bir te'kid edâtıyla pekiştirilmesi ihtiyaçtan kaynaklanan bir durumdur. Eğer muhatap, ikna olabilecek bir kimse ise söz, te'kidsiz söylenir. Ancak muhatap, reddeden birisi ise ikna durumuna göre sözün pekiştirilmesi gerekir.¹¹ Yâsîn sûresinde zikredilen şu âyetler buna güzel bir örnektir:

﴿وَاصْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ * إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَهُكُم مُّرْسَلُونَ * قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ * قَالُوا رَبَّنَا بَعَلَّمْ إِنَّا إِلَهُكُم لَمُرْسَلُونَ * وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾¹²

Birçok müfessire göre âyette geçen elçiler Hz. İsa tarafından Antakya halkına gönderilen elçilerdir. Hz. İsa tarafından hak dine davet etmek üzere Antakya halkına elçiler gönderilir. Başlangıçta iki kişi olan elçiler şehre varır ve Hz. İsa'nın elçileri olduklarını söyleyerek herhangi bir te'kid vasıtası kullanmaksızın halkı Hakka davet ederler. Fakat şehir halkı onların çağrılarını kulak vermez ve onları yalanlar.¹³ Bunun üzerine Allah onları üçüncü bir elçiyle destekler. Muhatapların durumlarını göz önünde bulunduran elçiler bu kez üslup değiştirerek İNَّا إِلَهُكُم مُّرْسَلُونَ “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz”. (Yâsîn 36/14) diyerek te'kidli bir ifadeyle onları tasdik etmeye davet ederler. Fakat onların her türlü davetine kulaklarını tıkayan şehir halkı “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söyleyen kimselersiniz” (Yâsîn 36/15) şeklinde karşılık vererek inkârda ısrar edip, elçileri de yalancılıkla itham ederler. Bunun üzerine elçiler, مُّرْسَلُونَ lafzının başına “ن” te'kid edatını getirerek İنَّا إِلَهُكُم لَمُرْسَلُونَ “Bizim, gerçekten size gön-

7 Kur'an Üslubu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, (Beirut, 2006), 22: 160; Ayrıca bkz.: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul, 1979), 1: 47; Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Hilal Yayınları, ts.), 155; Muhammed Diraz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, çev. Salih Akdemir, (Ankara, 1983), 116.

8 Halil Çiçek, 20. *Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, (yy: Timaş Yayınları, ts.), 81.

9 Abdülkerim Bingöl ve Mehmet Salmazzem, “Kur'an'daki Te'kid İfadelerinin Bazı Türkçe Meâllerdeki Karşılıklarına Dair Bir İnceleme”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sy. 16, (2017/1): 168.

10 Kazım Fethi er-Râvî, “Kur'an-ı Kerim'de Te'kid Üslupları (Esalibu't-Tevkid fi'l-Kur'âni'l-Kerim)”, çev. Hasan Keskin, *CÜİF Dergisi*, c. 6, sy. 1, (2002): 176.

11 Bkz: Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, (Kahire: Daru't-Turas, 1984), 2: 393.

12 Yâsîn 36/14-17. Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân, hiçbir şey indirmemiştir. Siz Sadece yalan söylüyorsunuz.” (Elçiler ise) şöyle dediler: “Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor.” “Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”

13 Nasiruddin b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, (Beirut, ts.), IV, 262-263.

derilen elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor. Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” demek suretiyle daha güçlü bir ifadeyle onlara çağrıda bulunurlar. Ancak muhatapların inkâr ve isyanlarını ısrarla sürdürmeleri üzerine artık davetin onlara hiçbir fayda vermeyeceğine kanaat getirirler. Son olarak da *وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ* “Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir”. (Yâsîn 36/17) diyerek görevlerinin sadece tebliğ etme olduğunu bildirirler.¹⁴

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi muhatap kimsenin tavrının farklılığından dolayı bazı âyetlerde bir,¹⁵ bazılarında iki,¹⁶ bir kısım âyetlerde ise üç¹⁷ veya daha fazla¹⁸ te'kid çeşidi görülebilmektedir. Özetle ifade edelim ki Kur'ân'da bulunan te'kid üsluplarının çok ve çeşitli amaçları vardır: Allah'ın âyetlerine, yaratıcılığının eşsizliğine ve kudretinin mükemmelliğine dikkat çekmek, dinleyiciyi tefekkür ve düşünmeye sevk etmek,¹⁹ Allah'ın vâdinin kesin olarak gerçekleşeceğini ifade etmek,²⁰ sevap kazanmaya teşvik etmek ve Allah'ın azabından sakındırmak²¹ gibi pek çok amaç zikredilebilir.

2. Fiil Cümlesinde Bulunan Te'kid Üslupları ve Çeşitleri

Fiil cümlesi; nakıs olmayan bir fiille başlanılan cümle olup fail ve mefulden oluşur.²²

Kur'ân'da zikredilen fiil cümlelerinde bulunan te'kid üsluplarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1. Te'kid Nunlarıyla Yapılan Te'kid

Şeddeli ve şeddesiz nun (ن), mana harflerinden olup, te'kid amaçlı gelirler.²³ Şeddeli nun (نُ), fiilin üç defa pekiştirilmesini, şeddesiz nun (ن) ise fiilin iki defa pekiştirilmesini sağlar.²⁴

Âyetlerde muzari fiilin sonuna bitişen şeddeli nun (نُ) çokça gelmektedir. Bununla ilgili birkaç örnek zikredelim:

- 1) Nun-i te'kid, Kur'ân'da çoğu zaman sarih kasemden sonra gelmektedir. Örnek: *تَاللّٰهِ* “Allah'a andolsun ki, uydurmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.” (en-Nahl 16/56)²⁵ Bu âyette (*تُسْهِلُ*) fiilinin te'kid nunuyla gelme sebebi (*تَاللّٰهِ*) kaseminden sonra gelmesidir.
- 2) Nun-i te'kid, Kur'ân'da çoğu zaman gizli kasemden sonra gelmektedir. Örnek: *لَئِنْ* “Yemin ederiz ki, siz (Medine'den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız.” (el-Haşr 59/11)²⁶ Âyetteki (*لَئِنْ* *أُخْرِجْتُمْ*) ifadesinin başına gelen (ج), kasemin cevabına gelen “lam-ı muvattâ”²⁷ olup öncesindeki (و) (*اللّٰهِ*) kasemi mahzuftur.

14 İsmâduddin İsmail b. Muhammed Konevî, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsiri'l-İmami'l-Beydâvî ve Maâhu Hâşiyetu'bni't-Temcid*, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, (Beyrut, 2001), 16: 107.

15 Bkz.: eş-Şems, 91/9-10; el-Mâide, 5/67, 44, 63.

16 Bkz.: el-Bakara, 2/155; el-Enfâl, 8/4; el-Hicr, 15/30; el-Leyl, 92/12-13.

17 Bkz.: el-Mâide, 5/17; eş-Şuârâ, 26/9; el-Hicr, 15/43, 72.

18 Bkz.: en-Nisâ, 4/72; Yûnus, 10/53; eş-Şuârâ, 26/44; el-Vâkıâ, 56/95.

19 Örnek için bkz.: ez-Zâriyât, 51/23.

20 Örnek için bkz.: er-Rûm, 30/47.

21 Örnek için bkz.: el-Kamer, 54/54; el-Enbiyâ, 21/98.

22 Abduh Racihi, *et-Tatbiku'n-Nehavi*, (Beyrut: en-Nehdatu'l-Arabiyye, 2004), 199.

23 İbn Ali Yâiş İbn Yâiş, Şerhu'l-Mufasssal, (Mısır: İdaratu't-Tebaati'l-Müniriyye, ts.), 9: 37.

24 Zerkeşi, *el-Burhan*, 2: 419.

25 Ayrıca bkz.: el-A'râf, 7/100; Meryem, 19/68; el-Enbiyâ, 21/57; Sâd, 38/82.

26 Ayrıca bkz.: el-Haşr, 59/12; el-A'râf, 7/189; el-Bakara, 2/155; Âl-i İmrân 3/186.

27 el-Lâmu'l-Muvattâ: Cevabın şartta değil de mahfuz bir yemine ait olduğuna delalet eden ve şartın başına gelen

- 3) Bazı âyetlerde te'kid nunu, nehiyden sonra gelmiştir. Örnek: وَلَا تَقُولُوا لِمَا إِنَّا فَعَلْنَا ذَلِكِ عَدَاً “Hiçbir şey hakkında sakın ‘yarın şunu yapacağım’ deme!” (el-Kehf 18/23)²⁸
- 4) Nun-i te'kid, (نُ) dan sonra gelen muzari fiile bitişir. Örnek: فَامَّا تَذْهَبُ بِكَ “Biz seni (bu dünyadan) alır götürürsek...” (ez-Zuhruf 43/41)²⁹

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi nun-i te'kid çoğu zaman sarih kasem, gizli kasem ve nehiyden sonra gelir. Hal ve istikbal ifade eden muzari fiilin manasını sadece istikbal anlamına hamleder ve bu nun (نُ), fiilin üç defa te'kidini sağlar.

Kur'ân'da muzari fiilin sonuna bitişen sakın nun (نُ) ile te'kid sadece iki âyette yapılmıştır:

- 1) “Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden yakalarız.” (el-Alak 96/15) Bu âyette نَسْفَعُ kelimesi muzari bir fiildir ve te'kid için bu fiilin sonuna sakın nun (نُ) bitişmiştir.
- 2) “Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak.” (Yûsuf 12/32) Bu âyette de يَكُونُ kelimesi muzari bir fiildir ve te'kid için bu fiilin sonuna aynı şekilde sakın nun (نُ) bitişmiştir.

Sakın nun (نُ) ile te'kid, Kur'ân'da yukarıda verdiğimiz iki âyette yapılmıştır. Bu nun (نُ), bitiştiği fiilin iki defa te'kidini sağlar.

2.2. (قَدْ) Edâtıyla Yapılan Te'kid

(قَدْ) edâtı, mazi fiillerinden önce geldiğinde tahkik (kesinlik), muzari fiillerden önce geldiğinde ise genellikle taklil (azlık) yani “bazen, belki, olur ki” anlamları ifade eder.³⁰ Ancak bu edât, Kur'ân'da hem mazi hem de muzari fiil ile birlikte kullanıldığında, -her halukârde- tahkik ve te'kid ifade eder.³¹

- 1) Kur'ân'da, (قَدْ) edâtının muzari fiille kullanımına örnek: وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُلْذِثُونََنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ “Hani Mûsâ kavmine, ‘Ey kavmim! Allah’ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bilip durduğunuz hâlde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?’ demişti.” (es-Saf 61/05)³²
- 2) Kur'ân'da, (قَدْ) edâtının mazi fiille kullanımına örnek: وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا “Nefsini temizlemiş olan şüphe yok ki, felâha ermiştir. Ve muhakkak ki, nefsinin noksana düşüren de hüsrâna uğramıştır.” (eş-Şems 91/9-10)³³

(قَدْ) edâtı, (ج) ile birleşerek (لَقَدْ) şeklini alır. Âlimlerin çoğu buradaki (ج)’ın kasem için olduğu ya da kasem cevabında geldiği ve ifadeyi te'kid ettiğini söylerler.³⁴

lamdır. (Bkz.: Halil Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 8: 296-297.)

28 Ayrıca bkz: Yûnus, 10/89; et-Talâk 65/6.

29 Ayrıca bkz: el-İsrâ 17/28; el-Gâfir 40/77; Meryem, 19/26; el-Arâf, 7/200.

30 Cemaluddin İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb an Kutubi'l-Earib*, thk. Mazinel-Mubarek, (Şam: Dâru'l-Fiker, 1964), 1: 89-90; Gâlayânî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, 3: 266.

31 Muhammed Hüseyin Ebu'l-Futûh, *Uslûbu't-Tevkîd fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Lünan: Mektubetu Lübnan, 1995), 164-165.

32 Ayrıca bkz: el-Bakara, 2/144; el-Ahzâb 33/18; el-En'âm 6/33.

33 Ayrıca bkz: el-Mücâdele 58/1.

34 el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb*, 1: 188.

Kur'an'da, (لَقَدْ) edâtının mazi fiille kullanımına örnek: “Şüphesiz Allah, inananlardan hoşnut olmuştur.” (el-Fetih 48/18)³⁵

2.3. (ن) Edâtıyla Yapılan Te'kid (Te'kid-i Nefy-i İstikbal)

(ن) harfi, muzari fiilinin başına getirildiği zaman nefy-i istikbal anlamını te'kid eder.³⁶ Kur'an'da (ن) edâtıyla yapılan te'kide örnekler:

- 1) “Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar.” (el-Bakara 2/120)
- 2) “Artık babam bana izin verinceye veya Allah, hakkımda hükmedinceye kadar buradan asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.” (Yûsuf 12/80)
- 3) “Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölmü hiçbir zaman temenni edemezler.” (el-Bakara 2/95)

Söz konusu olan üç âyetteki fiillerin başına gelen (ن), nefy-i istikbal anlamını te'kid etmiştir.

2.4. Öne Geçmiş Cümle Öğeleriyle Yapılan Te'kid

Arapçada bazen cümlede sonra gelmesi gereken öğeyi öne almak suretiyle te'kid yapmak mümkündür. Bu, genellikle mamulün amilinin önüne geçmesiyle oluşur.³⁷

Sonra gelmesi gereken kelimenin öne geçmesiyle oluşan te'kid, Kur'an'da çeşitli şekillerde gelmiştir:

- 1) Kur'an'da mefulün ve mamulün takdimiyle yapılan te'kidlere örnek: وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ “Öyleyse sakın yetimi ezme. Sakın isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.” (ed-Duhâ 93/9-11)³⁸ Bu âyette (الْيَتِيمِ) ifadeleri meful olup fiillerinin önüne geçtiklerinden hasr ifade ederek te'kid meydana gelmiştir.
- 2) Kur'an'da munfasıl mensub zamirin takdimiyle yapılan te'kidlere örnek: إِيَّاكَ تَعْبُدُ وَإِيَّاكَ (Allahım!) “Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.” (el-Fatiha 1/5)³⁹ Bu âyette bulunan iki (إِيَّاكَ) ifadesi meful olup fiillerinin önüne geçtiklerinden hasr ifade etmişler. Dolayısıyla te'kid meydana gelmiştir.
- 3) Kur'an'da (كُلُّ) kelimesinin takdimiyle yapılan te'kidlere örnek: وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى “Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel olanı (cenneti) vaat etmiştir.” (el-Hadid 57/10)⁴⁰ Bu âyette bulunan (كُلُّ) ifadesi meful olup fiillerinin önüne geçtiğinden hasr ifade etmişler. Dolayısıyla te'kid meydana gelmiştir.

Yukarıda verdiğimiz üç örnekte de görüldüğü gibi sonra gelmesi gereken kelimeler öne geçerek te'kid ifade etmişlerdir.

2.5. Mastar ile Te'kid (Meful-u Mutlak)

Meful-u mutlak, fiilden sonra ya fiilin manasını te'kid etmek, ya sayısını belirtmek ya da çeşidini bildirmek için fiilin lafzından gelen mastardır. Meful-u mutlakın yerine ismi

35 Ayrıca bkz: el-Mâide, 5/17; Sebe, 34/20; el-İsrâ 17/10.

36 İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, 8: 112.

37 Abdulkahir el-Cürânî, Delailu'l-İcaz fi İlmi'l-Meani, (Beyrut: Daru'l-Mearif, ts.), 1: 85-86.

38 Ayrıca bkz: el-Müddessir 74/3-5.

39 Ayrıca bkz: el-En'âm 6/41; el-Bakara, 2/172.

40 Ayrıca bkz: el-Kamer, 54/49; el-Enbiyâ, 21/79; el-İsrâ 17/12,13,20.

mastar, muradifi olan bir kelime, sıfatı, ona dönen zamiri vb. naibleri gelebilir.⁴¹ Bu meful, faildeki mecaz durumu gidermek ve eylemdeki müphemliği gidermek için kullanılır.⁴²

Kur'an'da mastar ile te'kid çeşitli biçimlerde gelmektedir:

2.5.1. Meful-u Mutlakın, Fiil ile Beraber Gelmesi

Örnek 1: وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا “Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.” (el-Müzzemmil 73/4) Bu âyette meful-u mutlak olan رَتَّلَ fiilinin mastarı olup birlikte gelmiştir.

Örnek 2: ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا “Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi (yeniden) çıkaracaktır.” (Nûh 71/18) Bu âyette meful-u mutlak olan يُخْرِجُكُمْ fiilinin mastarı olup birlikte zikredilmiştir.

2.5.2. Meful-u Mutlaka Delâlet Eden Mastarın Yardımıyla Te'kid

Örnek 1: فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ “Öyle ise (birine) büsbütün gönül vermeyin.” (en-Nisâ 4/129) Bu âyetteki (كُلَّ الْمِيلِ) ifadesi, mastar olan (مِيلًا)'ne delâlet eder.

Örnek 2: مَرَقْتُمْ كُلَّ مَمْرَقٍ “Çürüyüp paramparça olduğunuz zaman” (Sebe 34/7) Âyetteki (كُلَّ مَمْرَقٍ), mastar olan (مَمْرَقًا)'ye delâlet eder.

2.5.3. Meful-u Mutlakın İsm-i Faille Zikredilerek Te'kid Yapılması

Örnek 1: فَالْزَاجِرَاتِ زَجْرًا وَالصَّافَّاتِ صَفًّا “Saf bağlayıp duranlara, haykırarak sevk edenlere yemin olsun ki.” (es-Saffât 37/1-2) Meful-u mutlaklar (صَفًّا زَجْرًا) kelimeleri olup ism-i failleri olan (الصَّافَّاتِ الزَّاجِرَاتِ) kelimeleriyle beraber zikredilerek onları te'kid etmişlerdir.

Örnek 2: فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا وَالتَّاشِطَاتِ نَشْطًا وَالتَّارِغَاتِ غَرْقًا “Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara, (mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara, yüzüp yüzüp gidenlere derken, öne geçenlere.” (en-Naziât 79/1-4) Meful-u mutlaklar (سَبْقًا سَبْحًا غَرْقًا نَشْطًا) kelimeleri olup ism-i failleri olan (السَّابِقَاتِ السَّابِحَاتِ التَّاشِطَاتِ التَّارِغَاتِ) kelimeleriyle beraber zikredilerek onları te'kid etmişlerdir.

2.5.4. Hakkan Meful-u Mutlakıyla Yapılan Te'kidler

Örnek 1: خَالِدِينَ فِيهَا وَعَذَّ اللَّهُ حَقًّا “İçlerinde ebedi kalacakları Na'im cennetleri vardır. Allah, (bu konuda) gerçek bir vaatte bulunmuştur.” (Lokmân 31/9) (وَعَذَّ اللَّهُ) ve (حَقًّا) kelimeleri te'kid olarak gelen meful-u mutlak olup fiilleri mahzuftur. Takdiri; (وَعَدًا وَعَدَ اللَّهُ) ve (حَقًّا حَقَّهُ) şeklindedir.⁴³

Örnek 2: أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا “İşte onlar gerçekten kâfirlerdir.” (en-Nisâ 4/151) أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا “İşte onlar gerçekten mü'minlerdir.” (el-Enfâl 8/4) Bu âyetlerde geçen (حَقًّا) kelimesi kendinden önce geçen cümlelerin anlamına delâlet eden ve cümleyi de te'kid eden mukadder bir fiilin (حَقَّهُ) meful-u mutlakıdır.⁴⁴

Örnek 3: وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن مَّوْتٌ بَلَىٰ وَعَذَّ اللَّهُ حَقًّا وَلَئِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ “Onlar, ‘Allah, ölen bir kimseyi diriltmez’ diye var güçleriyle Allah’a yemin ettiler. Hayır, diriltecek! Bu, yerine getirilmesini Allah’ın üzerine aldığı bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”

41 Abdurrahman İbn Akil, Şerhun ala Elfıyeti İbn Malik, (Kahire: Daru't-Turas, 1980), 2: 169, 173-174.

42 Zerkeşi, el-Burhan, 2: 391.

43 Muhyeddin ed- Derviş, İrabu'l-Kur'ani'l-Kerim, (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1999), 6: 80-81.

44 İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, 1: 115.

(en-Nahl 16/38) Burada (وَعْدًا) ve (حَقًّا) mastarları te'kid içindir. Mukadder mahzuf fiilleriyle mensubturlar.⁴⁵ Fiillerinin de takdiri (وَعَدَ) ve (حَقَّى) şeklindedir.

2.5.5. Türetilmeyen Mastarlardan Meful-u Mutlak Olarak Kullanılan Te'kidler

Arapçada meful-u mutlak olarak gelen (سُبْحَانَ) lafzı gibi türetilmemiş mastarlarla da te'kid yapılır. Bu mastarların fiilleri mahzuf olur.

- 1) (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ) “O (Allah), onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.” (ez-Zümer 39/67) Burada (سُبْحَانَ) ifadesi türetilmemiş mastarlardan olup meful-u mutlak olarak gelmiştir ve pekiştirme görevini yapmaktadır.⁴⁶
- 2) (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ) “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir.” (es-Saffât 37/180)⁴⁷ Burada (سُبْحَانَ) ifadesi türetilmemiş mastarlardan olup hazfedilmiş bir fiilin meful-u mutlakıdır ve pekiştirme görevini yapmaktadır.

2.6. Müekkid Hal ile Te'kid

Hal; cümlede failin, mefulün veya her ikisinin durumunu bildiren lafızlardır.⁴⁸ Müekkid hal ise, cümleye yeni bir mana yüklemeyip sadece kendinden önceki failin, mefulün ya da cümlemin manasını te'kid eder. Müekkid hal ile medh, ta'zim, tahkir veya tehdid amaçlanır.⁴⁹

Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli şekillerde gelen müekkid te'kid ile ilgili birkaç örneği şu şekilde verebiliriz:

- 1) (وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا) “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi.” (Yûnus 10/99) (جَمِيعًا) kelimesi sahibu'l-hal olan (مَنْ)'i te'kid eden haldir.⁵⁰
- 2) (إِنَّ هَذِهِ أُمَّةٌ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ) “Şüphesiz bu (İslâm), tek ümmet (din) olarak sizin ümmetiniz (dininiz)dir.” (el-Enbiyâ 21/92) Bu âyette (أُمَّة) kelimesi müekkid bir hal-dir.
- 3) (فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا) “Gülerek tebessüm etti.” (en-Neml 27/19)⁵¹ ضَاحِكًا kelimesi müekkid bir hal-dir.
- 4) (وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا) “(Ey Muhammed!) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik.” (en-Nisâ 4/79) (رَسُولًا) kelimesi müekkid hal olup kendinden önce geçen âmilini hem lafzen hem de mana itibarıyla te'kid etmektedir.⁵²
- 5) (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ أَلَمْ) “Elif Lâm Mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.” (el-Bakara 2/1-2) (لَا رَيْبَ فِيهِ) ifadesi hal olup (الْكِتَابُ) te'kid etmiştir.⁵³
- 6) (قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًا) “Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler.” (Meryem, 19/29) (صَبِيًا) kelimesi, cümlemin anlamına tek'id etmektedir.

45 Bkz: Derviş, *İrabu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 4: 245.

46 Bkz: Derviş, *İrabu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 6: 537.

47 Ayrıca bkz: er-Rûm, 30/17.

48 Ebu Muhammed Abdillillah b. Yusuf b. Hişam, *Şerhu Katru'n-Neda Bellu's-Sâda*, thk. Muhyeddin Abdulhamid, (İstanbul: Daru'l-Cil, ts.), 234.

49 Abbas Hassan, *en-Nahvu'l-Vafi*, (Mısır: Daru'l-Mearif, ts.), 2: 391.

50 Hassan, *en-Nahvu'l-Vafi*, 2: 391.

51 Ayrıca bkz: et-Tevbe 9/25; en-Neml 27/10.

52 Hassan, *en-Nahvu'l-Vafi*, 2: 391.

53 Bkz: Derviş, *İrabu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 1: 38.

- 7) وَخَذَهُ “Allah, bir tek (ilâh) olarak anıldığında...” (ez-Zümer 39/45)⁵⁴ kelimesi Allah'ın birliğini te'kid eden haldir.
- 8) وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً “Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın.” (et-Tevbe 9/36) (كَافَّةً) kelimeleri faillerini veya mefullerini te'kid eden iki hal olup (جَمِيعًا) manasına gelmektedir.⁵⁵

Yukarıdaki âyetlerde gelen 'müekkid hal', kendisinden önceki fâil/özne ya da meful/nesnenin manasını pekiştirmektedir.

2.7. Lafzi Te'kid

Lafzi tekid, cümlede zikredilen birinci lafzın bizzat tekrarı⁵⁶ ya da hükmen tekrarı⁵⁷ ile olur.⁵⁸ Dinleyicinin dikkatini çekmek ve eğer dinleyen duymadıysa lafzı tekrar ederek ona duyurmak, korkutmak veya tehdit etmek gibi nedenlerle lafız tekrar edilebilir.⁵⁹

Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, adlı eserinde Müekked lafzın; isim, fiil, harf, isim fiil veya cümle olabileceğini söylemiştir.⁶⁰ Şimdi bunlara ayrı ayrı örnekler verelim:

- 1) Müekked lafız bazen nekra isim olabilir: قَوَارِيرٍ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَيَّةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرِ “Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir.” (el-İnsân 76/15-16) Bu âyette nekre olan قَوَارِيرِ kelimesi, te'kid olmak üzere ikinci defa gelmiştir.
- 2) Müekked lafız bazen isim fiil olabilir: هَيَّاهُتَ هَيَّاهُتَ لِمَا تُوعَدُونَ “Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!” (el-Mü'minûn 89/36) Bu âyette isim fiil olan هَيَّاهُتَ kelimesi te'kid için tekrarlanmıştır.⁶¹
- 3) Müekked lafız bazen harf (edât) olabilir: وَمَا الَّذِينَ سَعَدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا “Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler.” (Hûd 11/108) Bu âyette harfi cer olan فِي, te'kid için tekrarlanmıştır.⁶²
- 4) Müekked bazen cümle olabilir: إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا “Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.” (el-İnşirâh 94/5-6) Burada مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ âyeti cümle olarak lafzı te'kid olmak üzere ikinci defa tekrarlanmıştır. Nitekim İbn Mesud mushafında müekked olan cümle düşmüştür.⁶³ Müekked cümle olduğunda genellikle önceki cümleye ثُمَّ edâtıyla bağlanır. Misal: ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Hayır; ileride bileceksiniz! Hayır, Hayır! İleride bileceksi-

54 Ayrıca bkz: el-Ğâfir 40/84,12; el-Mümtehine 60/4.

55 Derviş, *İrâbu'l-Kur'ânî'l-Kerim*, 3: 214.

56 Birinci lafzın bizzat tekrarı ile oluşan te'kide örnek; جاءني زيد زيد

57 Lafzın hükmen tekrarı ile oluşan te'kide örnek; ضربت انا ضربت انا

58 Geniş bilgi için bkz.: Molla Cami, *Şerhu'l-Kaifiye*, 220.

59 Hassan, *en-Nahvu'l-Vaşi*, 3: 526.

60 Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Said Mendub, (Lübnan: Daru'l-Fikr, 1996), 2: 177.

61 Suyûtî, *el-İtkan*, 2: 177. Zerkeşi'ye göre, وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا كَلَّا إِذَا دُخِلَ الْأَرْضُ دُخِلَ دُخْلًا “Hayır, yeryüzü (kıyamet sarsıntısıyla) parça parça olup dağıldığı zaman, Rabbin (emri) gelip melekler de saf saf dizilince” (el-Fecr 89/20-21.) âyetlerindeki دُخْلًا دُخْلًا ve صَفًّا صَفًّا lafızları te'kid için değildir. Çünkü lafzı te'kidte, ikinci lafzın delâlet ettiği şeye ilk lafzın da delâlet etmesi gerekir. Hâlbuki دُخْلًا دُخْلًا ifadesinde ikinci “parçalanma” birinci “parçalanma”dan farklıdır. Mana, “bir parçalanmadan sonra başka bir parçalanma daha olmuştur” şeklindedir. صَفًّا صَفًّا lafızların da ardı ardına gelmeleri teksir (çoğaltma) içindir. (Bkz.: Zerkeşi, *el-Burhan*, 2: 385.)

62 Bkz: Zerkeşi, *el-Burhan*, 2: 385.

63 Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevîl*, (Beyrut: Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, 2003), 4: 772.

niz!” (et-Tekâsür 102/3-4) Bu âyette ikinci cümle olan سَوْفَ تَعْلَمُونَ cümlesi müekked olup önceki cümleye فِ edâtıyla bağlanmıştır.

2.8. Manevî Te'kid

Manevî te'kid belirli kelimelerle yapılır. Onlar da; (عين-نفس), (كلا-كلتا), (جميع-كل) kelimeleridir.⁶⁴

(عين-نفس) kelimeleri; ifadedeki mecazı, yanılmayı ve unutmayı kaldırmak için kullanılır.⁶⁵ Bu kelimeler, müfred kelimeyi te'kid ederler. Tesniye ve cemi bir kelime te'kid edileceği zaman (عين-نفس) şeklindeki cemileri kullanılır.⁶⁶ (جميع-كل) kelimeleri ise, tesniye ve cemi bir kelime ya da müennes bir kelimeyi te'kid edecekleri zaman o lafızlara uyumlu olarak gelirler.⁶⁷ Bu iki kelime, te'kid ettikleri kelimelerin umum ve şümulüne delâlet ederler. كَلَّمَهُ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ: “Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler.” (el-Hicr 15/30) En güçlü te'kidi كَل kelimesi ifade eder. Sonra جميع kelimesi gelir.⁶⁹

(جميع - كل) kelimeleri ile ilgili Kur'ân'da yapılan te'kidlere örnekler:

- 1) “Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir.” (el-Hicr 15/43) Bu âyette (هُمْ) un te'kididir.
- 2) “Onların hepsini azdıracağım dedi.” (el-Hicr 15/39)⁷⁰ Bu âyette (أَجْمَعِينَ), (هُمْ) un te'kididir.
- 3) “O, bütün çiftleri yaratandır.” (ez-Zuhuruf 43/12)⁷¹ Bu âyette (كُلِّ) kelimesi, (الْأَزْوَاجِ) in te'kididir.
- 4) “Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razı olmaları için daha uygundur.” (el-Ahzâb 33/51) Bu âyette (كُلُّهُمْ) ifadesi, (يَرْضَيْنَ) nin te'kididir.

2.9. Edâtıyla Yapılan Te'kid

Bir cevap edâtı olan كَلَا, kendinden önce geçen cümlemin ifade ettiği düşüncenin doğru olmadığını sert bir şekilde ifade etmeye yarar.⁷²

كَلَا ile te'kid Kur'ân'da 33 âyette geçmektedir.⁷³ Bir kaç tanesini zikrelelim:

- 1) “Hayır, kesin olarak bir bilseniz...” (et-Tekâsür 102/6)⁷⁴ Bu âyetin başındaki كَلَا edâtı cümleyi te'kid etmektedir.
- 2) “Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız.” (el-Alak 96/15)
- 3) “Ha-يَرَى وَالْقَمَرَ * وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ * وَالصُّبْحَ إِذَا أَصْفَرَ * إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ (36) لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ” (öğüt almazlar.) Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andol-

64 İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, 3: 40.

65 Galayâni, Camiü'd-Durusi'l-Arabiyye, 3: 233.

66 Mustafa Meral Çörtü, Sarf ve Nahiv, (İstanbul: MÜİF, 2008), 400.

67 Bkz: Galayâni, Camiü'd-Durusi'l-Arabiyye, 3: 234.

68 İbn Akil, Şerhun ala Elfiyeti İbn Malik, 3: 209.

69 Hassan, en-Nahvu'l-Vafi, 3: 511.

70 Ayrıca bkz: Sâd, 38/82, 85; Hûd 11/119; el-A'râf, 7/124.

71 Ayrıca bkz: Hûd 11/23; Âl-i İmrân 3/154; el-Kamer, 54/42.

72 Galayâni, Camiü'd-Durusi'l-Arabiyye, 3: 270.

73 Hayran 2.3 bilgisayar proğ., Konkordans Kelime Listesi, ۛ maddesi.

74 Ayrıca bkz: el-Hümeze 104/4.

sun ki o (cehennem) insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir.” (el-Müddessir 74/32-36)

2.10. جَرَمَ لا Kelimesiyle Yapılan Te'kid

جَرَمَ ifadesi için üç görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre لا, daha önce kullanılan bir ifadeyi reddetmek için kullanılır ve *'durum (iş), iddia ettikleri gibi değildir'* demektir. جَرَمَ ise bir fiil olup كَسَب (kazandı) manasındadır. İkinci görüşe göre جَرَمَ لا, iki kelimenin birleşmesiyle terkip oluşturmuş olup حَقًّا anlamında kullanılmıştır. Üçüncü görüşe göre ise جَرَمَ لا, ifadesi لا محالة (kesinlikle, muhakkak) anlamındadır.⁷⁵

جَرَمَ لا, Kur'ân'da beş âyette geçmektedir:

- 1) “Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.” (en-Nahl 16/23)
- 2) “Hiç şüphesiz onlar, ahirette ziyana uğrayanların da ta kendileridir.” (en-Nahl 16/109)
- 3) “Hiç şüphe yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır.” (en-Nahl 16/62)
- 4) “Şüphesiz bunlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır.” (Hûd 11/22)
- 5) “Şüphe yok ki sizin beni tapmaya çağırdığınız şeyin ne dünya ne de ahiret konusunda hiçbir çağrısı yoktur.” (el-Gâfir 40/43)

Kur'ân'da geçen bu beş âyetin tamamında جَرَمَ لا ifadesinin cümlelere te'kid anlamını kattığını görüyoruz.

2.11. Zaid Harflerle Yapılan Te'kid

Te'kid için harfler/edâtlar bazen zâid olarak gelirler. Zâid harf, cümleden atılabilir. Cümleden atılınca cümle, ne öge, ne de anlam açısından bozulur.⁷⁶ Dolayısıyla ليس زيد بقاتم ifadesinin anlamı, ليس زيد بقاتم/Zeyd, ayakta değildir anlamındadır. Te'kid dışında yeni bir anlam ortaya koymayan zâid edât, âmîl ya da mamûl olamaz.⁷⁷

Örnek olmak üzere âyetlerde, zâid harf/edâtlarla yapılan te'kidleri şöylece sıralayabiliriz:

2.11.1. Zaid ba (ب) İle Yapılan Te'kid

Ba (ب) harf-i ceri bazen zaid olarak gelebilir. Bu durumda cümleye yeni bir mana katmaksızın sadece te'kid amaçlı olur. Ba (ب) harf-i ceri, ziyade olarak mübtedaya, habere, faile, mefule, (ليس)'nin ve (ما)'nın haberine dahil olur.⁷⁸

- 1) (ما)'nın haberine dahil olan zaid ba (ب)'ya örnek: وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (el-Bakara 2/140, 149)⁷⁹ Bu âyette zaid ba (ب) harf-i ceri, (ليس)'ye benzeyen (ما)'nın haberine dahil olmuş olup cümleyi te'kid etmiştir.

75 Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't- Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (Beyrut, Daru İbn-i Kesir, 1999), 2: 53.

76 Abdulkahir el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa*, thk. Ebu Fehd Mahmud Muhammed Şakir, (Kahire, ts), 417.

77 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2: 114; 7: 99.

78 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 8: 23-24

79 Ayrıca bkz: el-Enâm 6/104; eş-Şurâ 42/6.

- 2) (ليس)'nin haberine dahil olan zaid ba (ب)'ya örnek: "Bu gerçek değil miymiş?" (el-Ahkâf 46/34)⁸⁰ Bu âyetle zaid ba (ب) harf-i ceri, (ليس)'nin haberine dahil olmuş olup cümleyi te'kid etmiştir.
- 3) (كفى) fiilinin failine dahil olan zaid ba (ب)'ya örnek: "Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter." (el-İsrâ 17/96)⁸¹ Bu âyetle zaid ba (ب) harf-i ceri, (كفى) fiilinin failine dahil olmuş olup cümleyi te'kid etmiştir.
- 4) Mefula dahil olan zaid ba (ب)'ya örnek: "Kendi kendinizi tehlikeye atmayın." (el-Bakara 2/195)⁸² Bu âyetle zaid ba (ب) harf-i ceri, mefula dahil olmuş olup cümleyi te'kid etmiştir.
- 5) Taaccub fiilinin failine dahil olan zaid ba (ب)'ya örnek: "O, ne güzel görür; O, ne güzel işitir!" (el-Kehf 18/26)⁸³ Bu âyetle zaid ba (ب) harf-i ceri, taaccub fiilinin failine dahil olmuş olup cümleyi te'kid etmiştir.

2.11.2. Zaid ma (ما) ile Yapılan Te'kid

(ما) edâtı bazen zaid olarak gelebilir. Bu durumda cümleye yeni bir mana katmaksızın sadece te'kid amaçlı olur.⁸⁴ Bu tür te'kid, Kur'ân'da değişik şekillerde gelmektedir.

- 1) (إن) şart edâtına idğam edilmiş olarak gelen zaid (ما)'ya örnek: "وَإِنَّمَا تُعْرَضُونَ عَنْهُمْ الْبَيْعَةَ رَحْمَةً" "Eğer Rabbinden umduğunuz bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursanız, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle." (el-Enbiyâ 17/28)⁸⁵ (إن) şart edâtı ile zaid (ما)'nın idğam edilmiş hali olup cümleyi te'kid etmiştir.
- 2) (من), (ب) ve (عَنْ) harfi cerlerden sonra gelen zaid (ما)'ya örnek: "فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ" "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın." (Âl-i İmrân 3/159)⁸⁶ Bu âyetle zaid (ما) harf-i cerine dahil olmuş olup ifadeyi te'kid etmiştir.
- 3) (أَيُّ) edâtından sonra gelen zaid (ما)'ya örnek: "إِنَّمَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى" "Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur." (el-İsrâ 17/110)⁸⁷ Bu âyetle zaid (أَيُّ) edâtına dahil olmuş olup ifadeyi te'kid etmiştir.

2.11.3. Zaid min (من) ile Yapılan Te'kid

Zaid min (من), ekseriyetle nefiy, nehiy veya istifham edâtılarıyla birlikte kullanılır. Cer ettiği kelime nekre olur. (من), çoğunlukla fail, meful ve mübtedanın başına zaid olarak gelir. Manaya yeni bir anlam katmaz sadece te'kid için gelir.⁸⁸ Bu tür te'kid, Kur'ân'da değişik şekillerde gelmektedir. Örnek: "مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ" "Bize hiçbir müjdeleyici gelmedi." (el-Mâide 5/19)⁸⁹ Bu âyetle zaid (من), failin başına dahil olmuştur. Manaya yeni bir anlam katmamış olup sadece te'kid için gelmiştir.

80 Ayrıca bkz: el-Gâşiye 88/22; el-Bakara, 2/267; el-Hac, 22/10.

81 Ayrıca bkz: el-İsrâ 17/14,17,65; el-Furkân 25/58; el-Ahzâb 33/3,48.

82 Ayrıca bkz: Meryem, 19/25; el-Mu'minûn 23/20.

83 Ayrıca bkz: Meryem, 19/38.

84 İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, 8: 133.

85 Ayrıca bkz: el-Bakara, 2/28; Meryem, 19/26; el-Mu'minûn 23/93; el-A'râf, 7/35.

86 Ayrıca bkz: en-Nisâ, 4/155; Nûh 71/25; el-Mu'minûn 23/40.

87 Ayrıca bkz: el-Kasas 28/28.

88 İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufasssal, 8: 137.

89 Ayrıca bkz: el-Hâkka 69/47; el-A'râf, 7/184; Hüd 11/113; er-Ra'd 13/37; el-Gâfir 40/21; Kâf 50/30.

2.11.4. Zaid lâ (لَا) ile Yapılan Te'kid

Zâid olarak kullanılabilen edâtlardan biri de (لَا)'dır. Örneğin, مَا جَاءَنِي زَيْدٌ وَلَا عَمْرُوْهُ cümlesinde (لَا), zâidtir. Zira, olumsuz (menfi ve menhi) bir cümlede atıf edâtı vâvdan sonra gelen lâ edâtları, kendisinden önce bir atıf harfinin bulunmasından dolayı atıf harfi olmaktan çıkar ve olumsuzluğu te'kid eder.⁹⁰

Bu tür te'kid, Kur'an'da değişik şekillerde gelmektedir:

- a- Atıf harfiyle kullanılan zaid (لَا)'ya örnek: وَلَا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ “Kör ile gören, iman edip salih ameller işleyenler ile kötülük yapan bir değildir.” (el-Ğâfir 40/58)⁹¹
- b- Muzari fiiline dahil olan zaid (لَا)'ya örnek: لَا يَلْمِزُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ “Ehl-i kitap kesinkes bilsin ki!” (el-Hadid 57/29) Bu âyetin takdiri şöyledir: لَا يَلْمِزُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ
- c- (أَقْسَمُ) kelimesine dahil olan zaid (لَا)'ya örnek:

“وَلَا أَقْسَمُ بِالنَّفْسِ الْوَأَمَةِ لَا أَقْسَمُ بِتَوْفِيقِي الْقِيَمَةِ” “Kıyamet gününe yemin ederim. (Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim.” (el-Kiyâmet 75/1-2)⁹² Âyette olduğu gibi kase m fiiline ilave edilen (لَا) nefy harfiyle söz takviye, i'zam ve te'kid edilmiş olur. Bu şekilde ilave, müfessirler tarafından farklı şekilde değerlendirilmiştir. Bir kısım müfessirlere göre bu (لَا) harfi kelâmın ahengini tezyin için ziyade kılınmış olup nefy manasını tazammun etmez. Bir kısım müfessirler de bu harfin aslının te'kid lamı, yâni ibtidaiye lamı olduğu vakf halinde olduğu gibi, fethası işba' edildiğini dolayısıyla kelimenin “lâ uksimu/أَقْسَمُ” değil, le uksimu/لَا أَقْسَمُ şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı müfessirler ise bu harfin nefy için olduğunu “lâ vallâhi” denildiği gibi, aslı üzere nâfiye olduğunu belirtmişlerdir. Son görüşe göre bu harfe şu manalar verilmektedir:

- a) İş öyle onların zannettikleri gibi değil, yemin ederim...
- b) Artık başka söze lüzum yok, yemin ederim...
- c) Şu söyleyeceğim söz o kadar mühim ve büyüktür ki, bunun büyüklüğünü tanıtmak için kase m etmek bile onu hakkiyle büyüitemez...
- e) İş o kadar açıktır ki, yemin bile etmiyorum...
- f) Bunu kase mden evvel muhatabın zihnini tahliye manası ile de izah edebiliriz ki, şimdi zihninden bütün muhalif fikirleri sil, söylenecek ve dinlenecek başka bir şey yok, ancak söyleyeceğim şu hakikat vardır. Kase m ederim ki...⁹³

3. İsim Cümlesinde Bulunan Te'kid Üslupları ve Çeşitleri

Nahivcilere göre cümle; manası olan ve en az iki kelimededen oluşan kelimadır. Arapçada isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki çeşit cümle vardır. İsim cümlesi; İsim sözcüğüyle başlanılan cümle olup mübteda ve haberden oluşur.⁹⁴

3.1. Kur'an'da (أَنَّ) ve (بِأَنَّ) ile Yapılan Te'kid

3.1.1. “İnne” (أَنَّ) Edâtıyla Te'kid

(أَنَّ) edâtı isim cümlesinin başına geldiğinde, hem mana hem de şekil bakımından

90 Ebu'l-Futûh, *Uslûbu't-Tevkid*, 215-216.

91 Ayrıca bkz: el-Fâtır 35/20-22; en-Nisâ, 4/137; el-Fussilet 41/34.

92 Ayrıca bkz: el-Beled 90/1; en-Nisâ, 4/65.

93 İsmail Cerrahoğlu, *Te'fir Usûlü*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ts.), 168.

94 Racihî, *et-Tatbiku'n-Nehavi*, 94.

cümleye etki eder. Mana bakımından cümlelerin anlamını te'kid etmekte; şekil bakımından ise, mübtedayı kendisine isim yapıp nasb; haberi de kendisine haber yapıp ref' eder.⁹⁵

- 1) (إِنَّ) edâtıyla yapılan te'kid, Kur'ân'da değişik şekillerde zikredilmiştir.
- 2) Âyetin başına gelir. *إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّبِعُونِ* “Şüphesiz bu (İslâm), tek ümmet (din) olarak sizin ümmetiniz (dininiz)dir.” (el-Enbiyâ 21/92)⁹⁶ Bu âyetle (إِنَّ), cümlelerin başına gelerek cümleyi te'kid etmiştir.
- 3) (إِلَّا)/*elâ*'dan sonra gelir. *إِنَّمَا إِلَهُ الْبَنِي إِسْرَءِيلَ اللَّهُ وَكَانَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَانَ الْغَنِيُّ رَبُّكُمْ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّبِعُوا رُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ تَحْتِهِ فَاتَّخِذُوا الْآيَةَ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ عَذَابَ اللَّهِ الْكَبِيرَ* “İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (eş-Şurâ 42/5) Bu âyetle (إِلَّا), (وَأَنَا رَبُّكُمْ)'dan sonra gelen cümlelerin başına gelerek cümleyi te'kid etmiştir.
- 4) Kasem/yemin ifadesinden sonra gelir. *وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ* “Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.” (el-Asr 103/1-2)⁹⁷ Bu âyetle (إِنَّ), kasemden sonra gelen cümlelerin başına gelerek cümleyi te'kid etmiştir.
- 5) (قَوْلَ)/*kavl* ifadesinden sonra gelir. *قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ* Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum”. (Meryem 19/30) Bu âyetle (قَوْلَ), (إِنَّ) ifadesinden sonra gelen cümlelerin başına gelerek cümleyi te'kid etmiştir.
- 6) (فَاءُ الْجَزَاءِ)/*fâu'l-cezâ*'dan sonra gelir. *مَنْ يُضَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا* “Allah'a ve Resûlüne karşı gelen kimseye, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır.” (et-Tevbe 9/63) Bu âyetle (فَاءُ الْجَزَاءِ), (فَاءُ الْجَزَاءِ) (ceza fası)'dan sonra gelen cümlelerin başına gelerek cümleyi te'kid etmiştir.
- 7) (وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ)/*vâv-ı hâliyye* sonra gelir. *وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ* “Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik.” (el-Kasas 28/76) (إِنَّ) te'kid edâtı, (مَا) ma-ı mevsuleden sonra gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.

3.1.2. “Enne” (إِنَّ) Edâtıyla Te'kid

(إِنَّ) edâtı isim cümlesinin başında gelir. Mübtedayı kendisine 'isim' olarak mensub yapar. Haberi de merfu olarak bırakır. Kendinden sonraki cümleyi mastara çevirmesi yönünden mastar edatlarına; ism-i mevsuller gibi ek anlam vermesi yönünden ism-i mevsullere benzer.⁹⁸ (إِنَّ) de tıpkı (إِنَّ) gibi haberi mübtedaya nisbet edilmesinde şüpheyi izale eden bir te'kid edâtıdır.⁹⁹

(إِنَّ) edâtıyla yapılan te'kid, Kur'ân'da değişik şekillerde zikredilmiştir.

- 1) (إِنَّمَا)/*efâl-i yakîn* denilen fillerden sonra gelir. *وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ* “Bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.” (el-Bakara 2/233)¹⁰⁰ Bu âyetle (إِنَّمَا), (أَعْلَمُوا) fiilinden sonra gelen ifadenin başına gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 2) Mübtedanın başına gelir. *وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ* “Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır.” (el-Fussilet 41/39) Bu âyetle (إِنَّ), mübtedanın başına gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 3) Fâil konumunda ki cümlelerin başına gelir. *أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُذَكِّرُكَ عَلَىٰ آلِهِمْ* “Kendile-

95 el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib*, 1: 36.

96 Ayrıca bkz: Meryem, 19/96.

97 Ayrıca bkz: ed-Duhân, 44/1-3.

98 el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib*, 1: 39.

99 Hassan, *en-Nahvu'l-Vafi*, 1: 231.

100 Ayrıca bkz: el-Hac, 22/63.

- rine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?” (el-Ankebût 29/51) Bu âyetinde (إِنْ), fail konumunda olan ... أَتَاكَ أَتَىٰ كُتُبًا cümlesinin başına gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 4) Meful konumunda ki cümlelerin başına gelir. بِاللَّهِ أَتَرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَتَرَكْتُمْ بِاللَّهِ “Allah'ın, size, hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden ne diye korkayım?” (el-En'âm 6/81) Bu âyetinde (إِنْ), meful konumunda olan ... أَتَرَكْتُمْ cümlesinin başına gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 5) Harf-i cerden sonra gelir. الرُّبُوءَ وَالْحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعُ وَحَرَّمَ الرُّبُوءَ “Bu, onların, ‘Alışveriş de faiz gibidir’ demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır”. (el-Bakara 2/275) Bu âyetinde (إِنْ), harf-i cerden sonra gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 6) /lev edâtından sonra gelir. وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ “Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı.” (el-Bakara 2/103) Bu âyetinde (لَوْ), (لَوْ) edâtından sonra gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.
- 7) /la cerame ifadesinden sonra gelir. لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ “Şüphesiz ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.” (en-Nahl 16/23) Bu âyetinde (لَا جَرَمَ), (لَا جَرَمَ) ifadesinden sonra gelerek ifadeyi te'kid etmiştir.

3.1.3. Muhaffefe Olan “in” (إِنْ) Edâtıyla Te'kid

Muhaffefe olan (إِنْ) edâtı, (إِنْ) edâtının hafifletilmiş şeklidir. (إِنْ)'i şartıyadan ve menfi olan (إِنْ)'den kolayca ayırt edilmesi için, haberinin başına lam-ı farika getirilir. Bu edâtın ismine etkisi veya etki etmemesi aynıdır. Fiil cümlesinin başına da gelebilir. Fiil cümlesinin başına geldiğinde harekeye etkisi olmaz, sadece fiil cümlesini te'kid eder. Kendisinden sonraki fiil cümlesi ya (كَانَ) ve benzerlerinden ya da (ظَنَّ) ve benzerlerinden olur.¹⁰¹

Muhaffefe olan (إِنْ) edâtıyla yapılan te'kid, Kur'an'da değişik şekillerde zikredilmiştir. Birkaç örnek verelim:

- 1) (إِنْ) “Şüphesiz bu ikisi, birer sihirbazdılar.” (Tâhâ 20/63) Bu âyetinde (إِنْ), Muhaffefe olup, olumsuzluk edâtı olan (إِنْ)'den ayırmak için haberinin başına (ج) getirilmiştir. Muhaffefe (إِنْ)'i amel edip etmemekte müsavi olduğu için burada ismine amel etmemiştir.¹⁰²
- 2) (إِنْ) “Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler.” (el-Kalem 68/51) Burada (إِنْ) Muhaffefe olup te'kid için (يَكَادُ) fiilinin başına gelmiştir.
- 3) (إِنْ) “Biz senin kesinkes yalancılardan olduğunu sanıyoruz.” (eş-Şuârâ 26/186)¹⁰³ Burada (إِنْ) Muhaffefe olup te'kid için (تَطْلُقُ) fiilinin başına gelmiştir.

3.1.4. Muhaffefe Olan “en” (أَنْ) Edâtıyla Te'kid

(أَنْ) edâtının hafifletilmiş olan (أَنْ), harekeye olan etkisini kaybetmez. Ancak bunun

101 el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb*, 1: 20, 21, 256; Galayânî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, 3: 322.

102 Râvî, 'Kur'an-ı Kerim'de Te'kid Üslupları', 182.

103 Ayrıca bkz: el-Bakara, 2/143; el-A'râf, 7/102.

ismi, devamlı gizli olan ve adına da zamir-i şen denen (o) zamirdir. Ayrıca bunun haberi devamlı isim veya fiil cümlesidir.¹⁰⁴

Muhaffefe olan (ان) edâtıyla yapılan te'kid, Kur'ân'da değişik şekillerde zikredilmiştir. Birkaç örnek verelim:

- 1) “Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi?” (Tâhâ 20/63) Bu âyetle (ان) edâtı en-i muhaffefe olup ismi, gizli olan zamir-i şen, haberi de (لا يَرِجِعُ) fiiliyle başlayan cümledir.
- 2) “Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor?” (el-Beled 90/7) Bu âyetle (ان) edâtı, en-i muhaffefe olup ismi, gizli olan zamir-i şen, haberi de (لَمْ يَرَ) fiiliyle başlayan cümledir.
- 3) “Allah gerçekten içinde hastalar bulunacağını bilmektedir...” (el-Müzzemmil 73/20)¹⁰⁵ Bu âyetle (ان) edâtı, en-i muhaffefe olup ismi, gizli olan zamir-i şen, haberi de (سَيَكُونُ) fiiliyle başlayan cümledir.

3.2. İbtida Lamı ile Yapılan Te'kid

Te'kid lamı da diye isimlendirilen bu edâtın kullanımı oldukça yaygındır. Fethalı olarak kullanılan bu lam, sadece ismin ve muzari fiilin başına dahil olur.¹⁰⁶ İsim cümlesinin başına (إِن) edâtı gelince, cümlemin başında gelmesi gereken lam-ı ibtida, (إِن)'nin haberinin başına kayar. Bundan dolayı lam-ı muzahlaka olarak da adlandırılır.¹⁰⁷

Lam-ı ibtida, Kur'ân'da diğer te'kid edâtları gibi yaygın ve çok çeşitli şekillerde gelmiştir. Bazı örnekleri zikredelim:

- 1) “Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir.” (el-Gâfir 40/57) Bu âyetle mübtedanın başına dahil olan (إِن), ibtida lamı olup ifadeyi te'kid eder. Zikredeceğimiz diğer örneklerde de durum aynıdır.
- 2) “Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.” (ed-Duhâ 93/4)¹⁰⁸
- 3) “Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah'a karşı duydukları korkudan daha baskındır.” (el-Haşr 59/13)
- 4) “Şüphesiz bu, kesin gerçektir.” (el-Vâkıâ 56/95) Bu âyetle mübtedanın başına (إِن) edâtı geldiğinden lam-ı ibtida haberin başına geçmiştir.¹⁰⁹
- 5) “Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir. Şüphesiz ahiret de dünya da bizimdir.” (el-Leyl 92/12-13) Bu iki âyetle de (إِن)'nin haberi takaddüm ettiğinden; lam-ı ibtida, (إِن)'nin isminin başına geçmiştir.
- 6) “Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!” (el-Mâide 5/92) Bu âyetle de görüldüğü gibi lam-ı ibtida, (سوف), (يُسْ) ve (نعم)'nin başına gelebilmektedir.¹¹⁰

104 el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib*, 1: 28, 29, 256; Galayânî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, 3: 322-326.

105 Ayrıca bkz: el-Beled 90/5; et-Tevbe 9/118; el-Mâide, 5/113; en-Necm, 53/39; el-A'râf, 7/185.

106 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 25: 9.

107 Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edâtılar*, (Konya: Tekin Yayınları, 1996), 110.

108 Ayrıca bkz: en-Nahl, 16/124; el-Bakara, 2/221; el-İsrâ 17/21.; en-Nahl, 16/30,41; Yûsuf, 12/57.

109 Bazı örnekler için bkz: Âl-i İmrân 3/96; el-İnfitâr, 82/13; el-Bakara, 2/149.

110 Bazı örnekler için bkz: el-Mâide, 5/80, 93; en-Nahl, 16/30; es-Saffât 37/75; el-Leyl, 92/21; ed-Duhâ, 93/5.

- 7) ثُمَّ إِنَّ مَرَجِعَهُمْ إِلَى الْجَحِيمِ “Sonra onların dönüşleri mutlaka cehennemedir.” (es-Saffât 37/68) Bu âyette de görüldüğü gibi lam-ı ibtida, harf-i cerlerin başına da gelebilmektedir.¹¹¹

Yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi lam-ı ibtida sadece ismin ve muzari fiilin başına dahil olur. Ancak isim cümlesinin başına (إِنَّ) edâtı gelince, cümlelerin başına da gelmesi gereken bu lam, (إِنَّ)'nin haberinin başına kayar.

3.3. Munfasıl (Fasl) Zamirlerle Yapılan Te'kid

Mübteda ve haberin ya da aslı mübteda ve haber olan iki kelimenin arasına giren zamire ‘fasl zamiri’ denir. Fasl zamiri kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil de haber olduğunu gösterir. Bu yüzden bir çeşit te'kid ifade eder. Fasl zamiri harftir ve irabtan mahalli yoktur. Haberle sıfatı ayırdığı için fasl zamiri denmiştir.¹¹²

Fasl zamiri Kur'an'da yaygın ve çok çeşitli şekillerde gelmiştir. Bazı örnekleri zikrelim.

a. Kur'an'da (هو) Fasl zamiriyle yapılan te'kidlere örnekler:

- 1) ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir.” (ez-Zuhruf 46/64) Bu âyete (هُوَ), fasl zamiri olup mübteda ile haberin arasına girmiş ve haberin sıfat olmadığını göstermiştir. Eğer fasl zamiri gelmezse haberin mübtedanın sıfatı olduğu tevehhümü oluşur.
- 2) ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O’nu bırakıp da taptıkları ise batılın ta kendisidir. Şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür.” (el-Hac 22/62) Bu âyette bulunan üç adet (هُوَ), fasl zamiridir. mübteda ile haberin arasına girmiş ve haberin sıfat olmadığını göstermiştir.¹¹³
- 3) ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ “Şüphesiz ki Allah elbette zengindir, elbette övgüye layıktır.” (el-Hac 22/64) Bu âyette fasl zamirinin başına lam-ı müzahklaka gelmiştir. Dolayısıyla bu âyette (ج), (إِنَّ), ve (هُوَ) edâtlarıyla üç te'kid ard arda yapılmıştır. Bu şekilde Kur'an'da çokça âyet vardır.”¹¹⁴

b. Kur'an'da (هم) Fasl zamiriyle yapılan te'kidlere örnekler:

- 1) لَا إِلَهَ إِلَّا هُمْ الْمُقْسِدُونَ “İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir.” (el-Bakara 2/12) Bu âyete (هُمْ), fasl zamiri olup mübteda ile haberin arasına girmiş ve haberin sıfat olmadığını göstermiştir.¹¹⁵
- 2) أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ “İşte onlar, kâfirlerdir, günaha dalanlardır.” (Abese 80/42)
- 3) إِنَّ كَانُوا هُمُ الْقَالِبِينَ “Eğer onlar üstün gelirseler onlar...” (eş-Şuârâ 26/40)
- 4) وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ “Ahiret konusunda ise tamamen gâflettedirler onlar.” (er-Rûm 30/7) Bu âyette gelen ikinci (هُمْ), fasıl zamiridir.¹¹⁶

111 Bazı örnekler için bkz: el-A'râf, 7/21; Sâd, 38/47.

112 Ğalayânî, *Camîu'd-Durusi'l-Arabiyye*, 3: 126.

113 Bazı örnekler için bkz: en-Necm, 78/48-49; el-Kevser, 108/3; -el-Buruc, 85/13; el-En'âm, 6/117; ed-Duhân, 44/42.

114 Bkz: el-Vâkıâ, 56/95; en-Neml 27/16; es-Saffât 37/60; eş-Şuârâ, 26/68.

115 Bazı örnekler için bkz: el-Bakara, 2/13; el-Mücâdele 58/18.

116 Bazı örnekler için bkz: en-Nûr, 24/13;

c. Kur'ân'da (أَنْتَ) Fasl zamiriyle yapılan te'kidlere örnekler:

- 1) فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” (el-Mâide 5/118) Bu âyette (أَنْتَ), fasl zamiri olup, (أَنْتَ)'nin ismi ile haberinin arasına girmiş ve haberin sıfat olmadığını göstermiştir.¹¹⁷
- 2) فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيَّهِمْ “Ama beni içlerinden aldığı anda, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun.” (el-Mâide 5/117) Bu âyette (أَنْتَ), fasl zamiri olup, (كُنْتُ)'nin ismi ile haberinin arasına girmiştir.
- 3) ءَأَنْتَ لَأَنْتَ يُوسُفُ “Yoksa sen, sen Yûsuf musun?” (Yûsuf 12/90) Bu âyette fasl zamirinin başına lam-ı müzâhlaka gelmiştir. Dolayısıyla bu âyette (أَنْتَ), (أَنْتَ) ve (أَنْتَ) edâtlarıyla üç te'kid ard arda yapılmıştır.

d. Kur'ân'da (نَحْنُ) Fasl zamiriyle yapılan te'kidlere örnekler:

- 1) إِنَّا نَحْنُ الذِّكْرُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ “Şüphesiz o Zikr'i (Kur'ân) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.” (el-Hicr 15/9)¹¹⁸ (نَحْنُ) zamiri, (إِنَّا)'nın te'kididir.
- 2) قَالُوا إِنَّا لَنَآجِرُونَ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?” dediler. (el-A'râf 7/113)¹¹⁹ (نَحْنُ) zamiri, (كُنَّا)'nın te'kididir.

e. Kur'ân'da (أَنَا) Fasl zamiriyle yapılan te'kidlere örnek:

- 3) إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ “Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.” (el-Kasas 28/30)¹²⁰ (أَنَا) zamiri, (إِنِّي)'nin te'kididir.

Verdiğimiz örneklerde de anlaşılabacağı gibi Kur'ân'da fasl zamiri yaygın ve çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Mübteda ve haberin arasına giren bu zamir, kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil de haber olduğunu gösterir. Fasl zamiri aynı zamanda ifadeyi de te'kid eder.

3.4. Olumsuzluk Edâtıyla Yapılan Te'kid

(إِلَّا) edâtından önce gelen söz olumsuz ise, (إِلَّا) kendisinden önce gelen olumsuz edâtlarla beraber cümlelerin içeriğini te'kid etmek için kullanılır.¹²¹

Olumsuzluk edâtıyla yapılan te'kid, Kur'ân'da en çok kullanılan te'kidlerdendir. Bazı örnekleri zikredelim.

- 1) (إِلَّا) edâtı ve (مَا) anlamına gelen (إِنْ) ile yapılan te'kid. Örnek: (إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) “Bu (Kur'ân) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil” (el-En'âm 6/25)¹²² Bu âyette (إِلَّا) edâtından önce (مَا) anlamına gelen (إِنْ) geldiğinden cümlelerin içeriğini te'kid etmiştir.
- 2) (إِلَّا) ve (مَا) ile yapılan te'kid. Örnek: (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا) “Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.” (el-İsrâ 17/105)¹²³ Bu âyette (إِلَّا) edâtından önce (مَا) geldiğinden cümlelerin içeriğini te'kid etmiştir.
- 3) (إِلَّا) ve (لَيْسَ) ile yapılan te'kid. Örnek: (وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) “Doğrusu insanın sa'yinden

117 Bazı örnekler için bkz: ed-Duhân, 44/49; el-Mâide, 5/116; el-Bakara, 2/128-129.

118 Ayrıca bkz: el-İnsân 76/23; eş-Şuârâ, 26/44; es-Saffât 37/165-166.

119 Ayrıca bkz: el-A'râf, 7/115.

120 Ayrıca bkz: Tâhâ, 20/12, 14.

121 Ebu'l-Futûh, *Uslûbu't-Tevkîd*, 177-178.

122 Ayrıca bkz: Yûnus, 10/72; İbrâhim, 14/10; el-En'âm 6/116; Meryem, 19/71; el-İsrâ 17/44.

123 Ayrıca bkz: en-Nahl, 16/77; el-Hicr, 15/21; er-Râd 13/26.

başkası kendinin değil.” (en-Necm 53/39) Bu âyette (إِلا) edâtından önce (تَيْسَ) geldiğinden cümlelerin içeriğini te'kid etmiştir.

- 4) (هَلْ) ve (إِلا) ile yapılan te'kid. Örnek: قَهْلَ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ “Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir.” (en-Nahl 16/35)¹²⁴ Bu âyette (إِلا) edâtından önce (هَلْ) geldiğinden cümlelerin içeriğini te'kid etmiştir.
- 5) (إِلا) anlamına gelen (لَمَّا) ve (مَا) anlamına gelen (إِنْ) ile yapılan te'kid. Örnek: إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ “Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu bulunmasın.” (et-Târik 86/4)¹²⁵ Bu âyette (إِلا) anlamına gelen (لَمَّا) ve (مَا) anlamına gelen (إِنْ) geldiğinden cümlelerin içeriğini te'kid etmiştir.

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi (إِلا) istisna edâtından önce (مَا) anlamına gelen (هَلْ), (إِنْ), (لَمَّا), (تَيْسَ) edâtları gelmiştir ve böylece cümlelerin içeriğini te'kid etmişlerdir.

Sonuç

Arapçada çok önemli bir üslup çeşidi olan te'kid; tabi olduğu kelimenin manasını kuvvetlendiren, pekiştiren ve manasındaki kapalılığı gideren sözdür. Tekid belagatta maksadın iyi anlaşılması için sık sık kullanılan edebî bir üslup olmuştur. Kur'an-ı Kerim de Arapça olarak indiğinden, mesajını muhataba iletmek için -etki gücü fazla olan- te'kidi sıkça kullanmıştır. Bu nedenle Kur'an'da çokça te'kid bulunmakta ve bunların üslupları çeşitlilik ve farklılık arz etmektedir.

Kur'an'da birçok mazi ve muzari fiilinden önce zikredilen (قَدْ) edâtı, tahkik ve te'kid ifade etmek üzere kullanılmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, birinci lafzın bizzat tekrarı ya da hükmen tekrarı ile oluşan lafzî tekid ile (كُلِّ) (جميع - كِل) kelimeleriyle yapılan manevî te'kidi (sinaî te'kidleri) sık sık kullanır. İsim cümlesinin başına dahil olan “İnne” (إِنَّ) ve “Enne” (أَنَّ) edâtları, haberi mübtedaya nisbet edilmesinde şüpheyi izale eden ve cümleyi te'kid eden iki edat olup Kur'an'da çokça zikredilmiştir. Öte taraftan sadece ismin ve muzari fiilin başına dahil olan lam-ı ibtida, Kur'an'da diğer te'kid edâtları gibi yaygın ve çok çeşitli şekillerde gelmiştir.

Kur'an'da fasl zamiri yaygın ve çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Mübteda ve haberin arasına giren bu zamir, kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil de haber olduğunu gösterir ve ifadeyi te'kid eder. Ayrıca zâid لا, ما, ب, ve مِ edatları vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'de birçok te'kid çeşidi yapıldığı görülmektedir. Kur'an'da 33 âyette geçmekte olan لا edatıyla beş âyette geçen لا جَزَمَ ifadesinin cümlelere te'kid anlamını kattığını görüyoruz.

Netice itibarıyla şunu söyleyebiliriz ki Kur'an'da çokça te'kid bulunmakta ve bu te'kidlerin üslupları çeşitlilik arz etmektedir. Konuyla ilgili âyetlere bakıldığında; lam-ı ibtida, munfasıl zamir, mastar ve çeşitleri, hal, öne geçmiş öğeler, olumsuzluk edâtı, nun-i te'kid, مِ, ب, ما, لا جَزَمَ edatları, جميع, كِل, إِنَّ, أَنْ, لا جَزَمَ edatları, zaid لا, ما, ب, ve مِ edatları vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'de birçok te'kid çeşidi yapıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim Meali. Ankara: DİB Yayınları, 2006.

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edâtlar*. Konya: Tekin Yayınları, 1996.

Bingöl, Abdülkerim ve Mehmet Salmazzem. ‘Kur'an'daki Te'kid İfadelerinin Bazı Türkçe Meâllerdeki Karşılıklarına Dair Bir İnceleme’. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sy. 16, (2017/1): 165-182.

¹²⁴ Ayrıca bkz: el-Enbiyâ, 21/3; er-Rahman, 55/60; el-A'râf, 7/147; el-En'am 6/47.

¹²⁵ Ayrıca bkz: Yâsin, 36/32; ez-Zuhurf, 43/35.

- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ts.
- Cürcanî, Abdulkahir. *Delailu'l-İcaz fi İlmi'l-Meani*. Beyrut: Daru'l-Mearif, ts.
- Curcani, Abdulkahir. *Esrâru'l-belâğa*. Tahkik: Ebu Fehd Mahmud Muhammed Şakir, Kahire: ts.
- Çiçek, Halil. 20. *Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*. yy.: Timaş Yayınları, ts.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Sarf ve Nahiv*. İstanbul: MÜİF, 2008.
- Diraz, Muhammed. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. Çeviren. Salih Akdemir, Ankara, 1983.
- Derviş, Muhyeddin. İrabu'l-Kur'âni'l-Kerim. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1999.
- Ebu'l-Futûh, Muhammed Hüseyin. *Uslûbu't-Tevkid fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. yy.: Mektubetu Lubnan, 1995.
- Ensârî, Cemaluddin İbn Hişâm. *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-Earib*. Tahkik: Mazin el-Mubarek, Şam: Dâru'l-Fiker, 1964.
- Galayanî, Mustafa. *Camiud-Durusi'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1996.
- Hassan, Abbas. *en-Nahvu'l-Vafi*. Mısır: Daru'l-Mearif, ts.
- Hayran 2.3 bilgisayar prog., Konkordans Kelime Listesi, عز ve و maddesi.
- İbn Akil, Abdurrahman. Şerhu ala Elfiyeti İbn Malik. Kahire: Daru't-Turas, 1980.
- İbnu'l-Anbarî, Ebu'l-Berekât Kemaleddin Abdurrahman b. Muhammed. *Nuzhetu'l-Elibba*. Tahkik: İbrahim es-Semrani, Ürdün: Mektebetu'l-Menar, 1985.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdilillah b. Yusuf. *Şerhu Katru'n-Neda Bellu's-Sada*, Tahkik: Muhyeddin Abdulhamid, İstanbul: Daru'l-Cil, ts.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâluddîn b. Muhammed b. Mükarrem el-Ensârî. *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Daru'l-Mearif, ts.
- İbn Yaiş, İbn Ali Yaiş. Şerhu'l-Mufasssal. Mısır: İdaratu't-Tebaeti'l-Müniriyye, ts.
- Konevî, İsmâuddin İsmail b. Muhammed. *Hâşiyetu'l-Konevî ala Tefsîri'l-İmami'l-Beydâvî ve Maâhu Hâşiyetu'bnî't-Temcîd*. Tahkik: Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), Beyrut, 2001.
- Kutup, Seyyid. *Kur'ân'da Edebî Tasvir*. trc. Süleyman Ateş, Ankara: Hilal Yayınları, ts.
- Mennâu'l-Kattân, Halil. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müeessetü'r-Risale, 1990.
- Molla Cami, Abdurrahman. *Şerhu'l-Kafiye*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. Beyrut: Daru İbn-i Kesir, 1999.
- Racihi, Abduh. *et-Tatbiku'n-Nehavi*. Beyrut: en-Nehdatu'l-Arabiyye, 2004.
- Râvî, Kazım Fethi, 'Esalibu't-Tevkid fi'l-Kur'âni'l-Kerim/Kur'ân-ı Kerim'de Te'kid Üslupları'. Çeviren: Hasan Keskin, *CÜİF Dergisi*, c. 6, sy. 1, (2002): 133-173.
- Suyûtî, Celaeddin Abdurrahman. *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*. Tahkik: Said Mendub, Lübnan: Daru'l-Fikr, 1996.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2003.
- Zürkanî, Muhammed Abdulazim. *Menahilu'l-İrfan*. Beyrut: Daru'l-Kutub'i-Arabiyye, 1995.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*. Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire: Daru't-Turas, 1984.